

Szemle, ismertetés

Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. II. Pragmatika, diskurzuselemzés, interkulturális kommunikáció.

(A MANYE Kongresszusok Előadásai 12/2.)

Főszerk.: Fóris Ágota, Bölcskei Andrea.

Szerk.: Dér Csilla Ilona, Csontos Nóra.

Budapest: Akadémiai Kiadó. 2020.

ISSN 2732-0685, ISBN 978 963 454 5361,

DOI:10.1556/9789634545361

<https://mersz.hu/a-manye-kongresszusok-eloadasai>

2019. április 15–16-án rendezték meg a XXVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszust *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben* címmel a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének szervezésében. A hagyományosan nagyszabású esemény előadásainak válogatott anyaga – mint a főszerkesztők írják, összesen 87 tanulmány – öt „kötetben” jelent meg. A pragmatikai szempontból sokoldalú idézőjel itt annak szól, hogy ezek a „kötetek” nyomtatott formában már nem, csak a MeRSZ (az Akadémiai Kiadó Magyar Elektronikus Referenciamű Szolgáltatásának) online rendszerében jelentek meg, persze adminisztratív értelemben teljes értékű (lektorált, ISBN-számmal ellátott) könyvként. „Habent sua fata libelli” – mormolja az ember az orra alatt a többretegű bölcsességet hordozó szállóigét, s közben hirtelen ráeszmél, hogy épp egy elektronikus folyóirat közli ezt az ismertetést... Nos, az öt könyv sorsa majd eldől – mindenesetre reméljük a szerkesztőkkel és a szerzőkkel együtt, hogy így többekhez és könnyebben el fog jutni (ha nem is lesz könnyebb olvasni). Alcíme (*Pragmatika, diskurzuselemzés, interkulturális kommunikáció*) alapján bennünket közelebről leginkább a II. kötet érdekelhet, amely három nagyobb egységre tagolódik: az első a *Pragmatika és diskurzuselemzés*, a második az *Interkulturális kommunikáció*, a harmadik pedig a *(Meta)pragmatika és műfaj műhely*.

Bari Diána Éva panaszkezelő leveleket elemez, korpusza egy Magyarországon letelepedett nemzetközi cég jelentkezőinek szövegeiből áll, akiknek egy angol nyelvű fiktív panaszos levélre németül kellett válaszolniuk. A nyelvmenedzsment-elméletre támaszkodik, annak hibajavítási szintjeit veszi sorra, rámutatva a Duden német helyesírási kézikönyvsorozat négy mintalevelének és a magyar anyanyelvűek által írt leveleknek a nyelvi-pragmatikai különbségeire. A tanulság a szerző szerint az, hogy a nyelvoktatásban minél többféle és összetettebb helyzetet bemutató szövegtípus megismertetésére lenne szükség, nem csupán a nyelvvizsgákon preferáltakra, és a tankönyveknek is jobban ki kellene emelniük a célnyelvi kultúra elvárásait (pl. hogyan értelmezik a bocsánatkérést vagy más beszédaktusokat a

német anyanyelvűek ilyen vagy olyan környezetben, mi tehát az adekvát válaszstratégia).

Doró Katalin egy másik szövegtípussal foglalkozik: magyar és nemzetközi tudományos folyóiratok alkalmazott nyelvészeti tárgyú cikkeinek angol nyelvű összefoglalóit vizsgálja. A retorikai szerkezetre fókuszál, amely rendszerint öt mozzanattól tevődik össze (a kutatás elhelyezése, bemutatása, a módszer leírása, az eredmények összefoglalása és értelmezése). Tudományos berkeken belül mindenki tisztában van azzal, hogy az absztraktnak nemcsak informatív, hanem promóciós szerepe is van – magyar nyelvű cikkek esetében néha megkérdőjelezi az angol absztrakt hasznát, ám amint bekerül a szerző vele nemzetközi bibliográfiákba, és felhívja kutatására a külföldi kollégák figyelmét is, kiderül, miért fontos, hogy mit és hogyan írnak bele. Két magyar folyóirat (*Alkalmazott Nyelvtudomány*, *Modern Nyelvtudomány*) 30-30 gondosan kiválasztott absztraktja arról tanúskodik, hogy a három vagy négy retorikai mozzanatot tartalmazók vannak többségben, ám az angol folyóiratokhoz képest túl hangsúlyos a bevezetés a módszer, az eredmények és azok értelmezésének rovására. Ebből pedig az a benyomás alakul ki, mintha még el nem végzett vagy az absztrakt megírásának pillanatában folyamatban lévő kutatásról lenne szó. Ha mégsem ez a helyzet, akkor egyszerű retorikai hibát követett el a szerző, amely információhiányt von maga után, de odafigyeléssel, a helyes arányok betartásával elkerülhető.

Gyuricza Katalin az intertextualitás hétköznapi szövegekben játszott szerepére hívja fel a figyelmet. Magyar középiskolásoknak szánt feladatokkal szemlélteti, miként fejleszthető a szövegértés az intertextualitás tudatosításával, bár ezek kipróbálása elmarad, így inkább csak hasznosnak tűnő ötletekről, javaslatokról beszélhetünk. Előjáróban felvillantja a nyelvészeti intertextualitás-kutatás irányait és az intertextualitás alaptípusait, majd Petőfi S. János (1994) szemiotikai szövegfelfogását teszi magáévá („multimediális, de dominánsan verbális kommunikátum”), amely az általa kiválasztott reklámszövegeknek és újságcikkeknek megfelel. A feladatsor úgy épül fel, hogy először asszociációkat gyűjtsenek a tanulók a később előforduló szövegekhez, majd elemezniük kelljen egy konkrét reklámot kép nélkül és a képi komponenssel együtt. Aztán hosszabb újságcikk következik intertextuális utalás nélkül és utalásokkal, végül pedig a szövegfajták keveredését (tipológiai intertextualitás) ismerhetik fel és értelmezhetik. Mindez a heurisztikus tanulást és a szövegközpontú, részben egyéni, részben csoportos munkát van hivatva támogatni a cél – hatékony szövegértés – érdekében.

Horváth Krisztina a mondatátszövődés különböző változatainak elfogadhatóságára kérdez rá, alanyai főiskolai hallgatók (ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, N=100). Adódik az összevetés egy előző kutatásával (Horváth 2013), melyből kiderül, hogy az eredmények nagyjából hasonlóak. A kérdőív ezúttal módszertanilag precízebb (szemléletes lett volna együtt, egymás alatt listázni a példamondatokat akár függelékben, akár a főszövegben). A válaszlehetőségek és a pontozási rendszer jól tükrözi a megítélésbeli különbségeket: a legelfogadottabb átszövődéses mondat is kevesebb összpontszámot kapott, mint a „legrosszabb” kontrollmondat. A legkedvezőbben az *Arnold nem hiszem, hogy értette, de azért bólintott* (alanyátszövődés, tárgyi alárendelés) típust értékelték az adatközlők, míg a legalacsonyabb pontszáma az esetváltó *A kritikát előre tudom, milyen lesz* (a mellékmondati alany tárgyként szövídik át) típusnak lett. Mondattani, szintaktikai pragmatikai

érdekeltségű grammatikalitási ítéletek ezek, nem szociolingvisztikai relevanciájú nyelvi attitűdöket mutatnak – utóbbi úgy lenne fölvethető, hogy van-e különbség az esetleg nyelvhelyesség-centrikusabb pedagógusjelölt főiskolai hallgatók és más magyar anyanyelvi beszélői csoportok választendenciái között, ugyanis ezek a válaszok – mondatátszövődéssel élve – nem valószínű, hogy reprezentálnák a teljes beszélőközösséget vagy, mondjuk, a spontán társalgási helyzeteket, amelyekben a mondatátszövődés legtöbb esete alkalmasint észrevétlen marad.

Pap Andrea, aki szintén adatközlőkkel dolgozik, egy speciális beszédaktus, az elismerésre (bók vagy dicséret) adott válasz – nevezzük az elismerés fogadásának – megfeleltetésére kíváncsi. A hasonló beszédaktusok vizsgálatában nálunk is bevett diskurzuskiegészítő tesztekben (l. pl. Suszczyńska 2003; Szili 2003) kiindulva két különböző szituációhoz négy-négy társas viszonyt kreál, és az így megalkotott nyolc elismerő (?) beszédaktusra hat-hat válaszlehetőséget fogalmaz meg. Ezek adekvát voltát kellett egy ötös skálán megítélniük a kitöltőknek (online kérdőív, N=101, magyar anyanyelvűek, többségük diplomás). A felvázolt szituációk alapján azonban nem magától értetődő, hogy a bók/dicséret valóban mindig az-e, vagy ironikus a megjegyzés, ami a válasz értékelését is befolyásolhatja. Érdekesség, hogy 30 Olaszországban élő magyar is szerepelt a válaszadók között, akik a bók viszonzását nagyobb arányban tartották megfelelő reakciónak, és kevésbé értékelték a szleng megoldást (*Szét vagyok csúszva*). A választott módszernek vannak nyilvánvaló előnyei és hátrányai, ezek figyelembevételével érdemes az eredményeket kezelni. A hipotézis („különböző nyelvi kontextusban, különféle választípusoknál előfordulhatnak eltérések a válaszadók reflexióiban, a válaszok megfeleltetésének értékelésében”) túl banális, fókuszáltabbnak kellene lennie, eldöntve azt is, hogy a szociolingvisztikai paraméterekkel (pl. életkor) ténylegesen akar-e a szerző valamit kezdeni, illetőleg az udvariasságegyméleti tájékozódás csak laza háttér, vagy az eredmények értelmezésében is kap jelentőséget.

Polcz Károly a konvencionálisan közvetett beszédaktusok fordításának buktatóira hívja fel a figyelmet. Angol nyelvű filmek *Why don't you do X?* és *Can/Will you do X?* fordulatait és a magyar fordításokat ütközteti, rávilágítva arra, hogy az előbbi javaslattevő forma az angolban alkalmas utasítás, kérdés, tanács, meghívás vagy ajánlat indirekt végrehajtására, a magyar tükörfordítás azonban nem mindig, ahogy a másodikkal kifejezett tanácsok sem „jönnek át” automatikusan, ezért másképp kell őket magyarra átültetni. Hasonlóképpen, amikor a *Can/could/will/would you do X?* pragmalinkvisztikai szerkezet áttételesen utasítást fejez ki, a szó szerinti magyar fordítás indokolatlanul udvariasnak érződik, nemritkán szarkasztikus vagy parodisztikus hatást keltve. Mindez egyfelől további kultúraközi összehasonlító pragmatikai kutatásokra biztat, másfelől aláhúzza a beszédaktusok minél pontosabb megfeleltetésének fontosságát a fordító- és tolmácsolásban.

Pölcz Ádám dolgozata a magyar nyelvtanoktatás hagyományos mondatelemzési módszerét a klasszikus retorikai gondolkodásmódra (kvázilogikai érvelés, körülményekből vett érvek) vezeti vissza Adamikné Jászó Anna (2016) észrevételéből kiindulva. Már Quintilianusnál megjelennek azok az érvekre vonatkozó kérdések, amelyek párhuzamba állíthatók a mondatrészekre való rákérdéssel. A szerző a mondattani elvű anyanyelv-pedagógia egyik magyarországi meghonosítójának, Kármán Mórnak az elképzeléseit követi nyomon, kimutatva bennük a retorikai alapokat. Arra jut tehát, hogy a mondattani kérdések módszere retorikai eredetű:

eleinte a szövegek minél jobb érthetősége volt a célja, majd a kolostori hangos-olvasás-tanításban használták fel, később pedig – nálunk Kármánnál – módszer-tanná fejlődött: ez lett a nyelvlogikán alapuló mondattani elv, amely már a XIX. század végi anyanyelvtanítást is jellemezte.

Az *Interkulturális kommunikáció* fejezetbe sorolt három tanulmány közül az egyik a Széchenyi István Egyetem első angol nyelvű alapszakát (International Relations) mutatja be. Egy másik tartalomelemzést végez nyolc ország 80 egyetemi honlapján azok értékközvetítő szerepére koncentrálna a Hofstede-féle (l. Hofstede–Hofstede–Minkov 2010) kulturális dimenziók (hatalmi távolság, individualizmus/kollektívizmus, maszkulinitás/femininitás, bizonytalanságkerülés, hosszú/rövid távú orientáció, engedékenység/(ön)korlátozás) alapján, míg a harmadik magyar gyökerű másodgenerációs észak-karolinai emigránsok magyar–angol kódváltásait elemzi, megerősítve többek között azt a szakirodalmi megállapítást, hogy minél nagyobb arányban fordul elő mondathatáron kívüli kódváltás az adatközlők beszédében, annál kevesebb mondathatáron belüli váltást produkálnak (a szerző Kovács Tímea).

Az ez után következő öt dolgozat – a *(Meta)pragmatika és műfaj műhely* fejezetből – szorosabban vett pragmatikai és társalgáselemzési kérdéseket tárgyal. Domonkosi Ágnes a megszólítási formák egészségügyi intézményi környezetben való megválasztásának aszimmetriáját járja körül az ezt problematizáló internetes vitafórumok mint metadiskurzusok metapragmatikai reflexióinak fényében. A kutatás illeszkedik a hétköznapi nyelvhasználói vélekedéseket, attitűdöket eltérbe helyező udvariasság- és udvariatlanságelméleti hullám(ok)ba (vö. Kádár–Haugh 2013), valamint az orvos-beteg kommunikáció beható tanulmányozásába immár magyar anyagon is (Domonkosi–Kuna 2015; Kuna 2020; Kuna–Hámori 2019). A tartalomelemzés korábban egyértelműen kvantitatív kutatási módszernek számított, szigorú módszertannal (l. pl. magyarul Antal 1976; Krippendorff 1995 [1980]), így ha el is fogadjuk, hogy létezik kvalitatív tartalomelemzés is (tisztázva, hogy ez azonos vagy nem azonos a diskurzuselemzéssel), mint sokan állítják, annak módszertana ugyancsak nagyon precíz kidolgozást és alkalmazást kíván meg. A cikkben idézett internetes bejegyzések jól szemléltetik a megszólítás módja iránti érzékenységet és az eltérő befogadói megítéléseket: ugyanaz a nyelvi forma az egyik ember számára és bizonyos helyzetekben, bizonyos szociológiai paraméterek esetén lehet megfelelő, sőt kimondottan udvarias, máskor és mások számára viszont udvariatlan. Az orvos titulusának (adjunktus, főorvos stb.) figyelembevétele is fölmerül a szervezeti hierarchiát szem előtt tartó, „kapcsolatmenedzselés-tudatos” betegeknel, illetőleg tetten érhető az aszimmetrikus viszony nyelvi kifejeződéseit öntudatosan megkérdőjelező, – a már főntebb hivatkozott Geert Hofstede terminusaival – kis hatalmi távolságú és feminin kulturális attitűd.

Sólyom Réka egy 2003-ban megjelent minőségügyi szótár magyar címszavaiban mutatja ki a metaforikus és metonimikus jelentésalkotást. Fő szempontja, hogy mennyire szolgálják ezek az eredményes megértést, amelynek kritériumaként a grice-i (1975) maximáknak való megfelelést jelöli meg. Valóban, Grice-nál eredendően a maximálisan hatékony információcsere igénye motiválja az együttműködési alapvető és a kanti kategóriákhoz rendelt társalgási maximákat, a modellen belül azonban számos kérdőjelet vet föl a figuratív nyelvhasználat értelmezése (vö. Nemesi 2009: 55–65). Ehhez hasznos adalék lehet a szaknyelvi terminusok vizsgálata, ám kognitív pszichológiai, pszicholingvisztikai nézőpontból sok kritika

fogalmazódott meg a közvetlen/többlépcsős megértés mérhetőségével kapcsolatban (l. pl. Gibbs–Colston 2012). Ha az a szerző hipotézise, hogy a szaknyelvi metafora és metonímia elősegíti és gyorsítja a megértést, fel kell azt a kérdést is tennie, hogy mihez képest (pl. idegen szó átvétele, nem metaforikus/metonimikus belső szóalkotás, hosszabb körülírás), és ellenőrizni is kellene valamilyen (kísérleti) módszerrel. Ehelyett a metaforikus/metonimikus szakszavak jelentésének „szemantikai kompaktságával” igyekszik igazolni a társalgási (!) maximáknak való megfelelést (amelyeknek egyébként megvannak a retorikai párhuzamai, l. Nemesi (2015)). A példák osztályozása a kognitív metaforaelmélet kategóriáit követi, haszna pedig, hogy feltárul az elnevezések képszerűsége, csoportokba rendeződése és az a fajta redundancia, amely az összetartozó fogalmak kölcsönös felidézését támogatja. Önmagában az, hogy egy szakkifejezés legyen érthető, informatív, releváns és fedje a jelölt fogalmat (ne legyen félrevezető), általános szaknyelvi elvárás. A fogalmi metaforák és metonimiák a vizsgált szótár esetében betöltik ebbéli hivatásukat – vonhatjuk le a következtetést –, ahogy az más szaknyelvekben (pl. a nyelvészetben) is lenni szokott.

Gortva Tamás szegedi doktorandusz a *szerintem* attitűdjelölő személyes névmással bevezetett információ topikformáló szerepét veszi közelebbről szemügyre három fordulóból álló Facebook-kommentvitákban, ötvözve a pragmatikai, társalgáselemzési és szövegtani nézőpontot. 122 szakszerűen annotált háromfordulós vitáról van szó, s ezekben 172 *szerintem*-előfordulásról, ami alapján a szerző felállítja és ábrázolja a *szerintem* funkcionális tipológiáját (topikfolytonos / nem topikfolytonos, azon belül nyitó/közbülső/záró stb.). Három magyarázó példát is fűz ehhez és a sok számadathoz, amelyekkel segít könnyebben megérteni a tipológia egyes kategóriáinak mibenlétét. Tágabb terjedelmi keretek között még több (szerencsés esetben nem zavaróan irányzatos) példával lehetne alátámasztani a tipológia érvényességét. Mindenesetre a módszer és az eredmények taglalása nagyon meggyőző, bár a kutatás alkalmazott nyelvészeti relevanciájára – szerintem – nem derül fény.

Németh Luca Anna az illetani irodalmat metapragmatikai műfajként jellemzi – teljes joggal, hiszen explicit metaudvariassági diskurzust képvisel a metapragmatikai tudatosság folytonos megnyilvánulásával és ébren tartásával. A 19. század második és a 20. század első feléből meríti forrásait, beágyazva a gondolatmenetet mind a társadalomtörténet, mind a szociopragmatikai udvariasságelméletek keretébe. Hangsúlyozza, hogy az udvariasság nem „természetes” (objektív) jelenség abban az értelemben, hogy mindig csak egy meghatározott normakijelölő csoport által kialakított felfogás szerint értelmezhető, ezért legjobb többféle nézőpontból tekinteni rá (vö. Kádár–Haugh 2013). Ha megnézzük a konkrét illetani szövegeket, szembetűnő a standardizmus és a purizmus nyelvi ideológiájának hatása, ami a korabeli retorikákra is minden bizonnyal jellemző (alighanem a kezdetektől és többé-kevésbé azóta is). E ponton egyaránt érdemes az énmegjelenítésre/benyo-máskeltésre (társas/társadalmi célértékek) és a beszédpartner/közönség érdekeire is felhívni a figyelmet. A szemléletváltozás jól kiviláglik az utolsó példából, amely reflektál az illemirodalmi előzményekre, s ily módon a metadis(z)kurzív tudatosságot illusztrálja. Alap kutatás része ez a dolgozat is, mint az előző: nem evidens, miért egy alkalmazott nyelvészeti konferencia anyagai között találjuk meg – hacsak

nem tekintjük magát a (szakszerű) nyelvi illetant az alkalmazott nyelvészet egy ágának (vö. helyesírás, nyelvművelés, retorika).

A záró tanulmány a társalgáselemzés egyik kulcsfogalmával, a háttércsatorna-jelzéssel foglalkozik magyar korpuszon, több (fonetikai és pragmatikai) szempontra kitérve. Az öt szerző (Gyarmathy Dorottya, Krepesz Valéria, Dér Csilla Ilona, Hámosi Ágnes és Horváth Viktória) a hazai fonetikus körökben jól ismert, 2007 óta fejlesztett és sűrűn használt BEA-adatbázis (l. Gósy et al. 2012) tíz, összesen 131 percnyi, három-három résztvevős társalgásából szűri ki és sorolja típusokba a háttércsatorna-jelzések realizációit (822 db a néma nem verbális jelzések – tekintet, mimika, gesztusok – nélkül). Nem verbális vokális jelzés például a nevetés, sóhaj, torokköszörülés; átmeneti a hümmögés, az *aha*, *hú*, *ah*; verbális a *persze*, *szerintem is*, *szörnyű*, *nem is kell* stb.; míg kombinált az előbbieket együttes előfordulása. A roppant adatgazdag, módszertanilag komplex és kreatív munka számos érdekességet hozott felszínre. Eltekintve a beszélő- és szituációfüggő egyedi jellegzetességektől, többek között azt emelhetjük ki, hogy a társalgások narratív szakaszaiban kétszer annyi volt a háttércsatorna-jelzések száma, mint a dialogikus részekben (erős a készletés, hogy jelezzék az emberek a figyelmet, érzelmi viszonyulást, amíg a másik hosszabban beszél). A legtöbb háttércsatorna-jelzés (46%) az átmeneti kategóriába tartozott. Az *ühüm* bizonyult a leggyakoribbnak (34,4%), második lett a nevetés (24,1%), majd az *igen* (11,7%) és az *aha* (10,5%) következett. A jelzések 80%-a egyszerre beszélésként valósult meg. A szerzők az idegennyelv-oktatásra és az ember–gép kommunikáció természetesebbé tételére utalnak mint alkalmazott nyelvészeti területre. Az előbbi kapcsán kíváncsiak lehetünk a kulturális különbségekre is, amihez persze először a magyar társalgások jellemzőit kell tovább kutatni. Lesz most már mivel összevetni őket.

Összegezve: a szemlézett elektronikus kiadvány érdekesen és változatosan mutatja be a pragmatika és az alkalmazott nyelvészet számos kapcsolódási pontját, további fölfedezésekre ösztönözve. Bár sokféle elméleti orientáció jelenik meg benne, jól kivehető Tátrai Szilárd (2011) funkcionális kognitív megközelítésének hatása számos szerzőnél és témánál. Lehet vitatni, hogy mennyire egységes a kötet koncepciója, a cikkek minősége, mennyire találó a besorolásuk, elrendezésük. Sokkal fontosabb azonban, hogy az alkalmazott nyelvészek meglássák – és a jelek szerint egyre inkább látják – a pragmatikában a szinte kimeríthetetlen ötleforrást, és vice versa: a pragmatikával foglalkozók elméleti igényű kutakodásuk ezerféle gyakorlati alkalmazási lehetőségét.

Nemesi Attila László
PPKE Magyar Nyelvészeti Tanszék

Hivatkozások

- Adamikné Jászó Anna 2016. *A mondattani elv és a kisnyelvtanok. Az anyanyelvi tárgyak tanítása a magyar népiskolában 1868-tól 1905-ig.* (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 183) Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Antal László 1976. *A tartalomelemzés alapjai.* Budapest: Magvető Könyvkiadó.

- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes 2015. A tetszikelés szociokulturális értéke. A tetszikelő kapcsolattartás szerepe az orvos-beteg kommunikációban. *Magyar Nyelvőr* 139/1:39–63.
- Gibbs, Raymond W. Jr. – Herbert L. Colston 2012. *Interpreting Figurative Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gósy Mária – Gyarmathy Dorottya – Horváth Viktória – Gráczki Tekla Etelka – Beke András – Neuberger Tilda – Nikléczy Péter 2012. BEA: Beszélt nyelvi adatbázis. In Gósy Mária (szerk.) *Beszéd, adatbázis, kutatások*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 9–24.
- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In Peter Cole – Jerry L. Morgan (szerk.) *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Hofstede, Geert – Gert Jan Hofstede – Michael Minkov 2010. *Cultures and Organizations: Software of the Mind. Intercultural Cooperation and its Importance for Survival*. New York: McGraw Hill.
- Horváth Krisztina 2013. A mondatátszövődés megítéléséről egy attitűdfelmérés alapján. *Anyanyelv-pedagógia* 6/3. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=467>.
- Kádár, Dániel Zoltán – Michael Haugh 2013. *Understanding Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krippendorff, Klaus 1995 [1980]. *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Fordította Kállai Tibor. Budapest: Balassi Kiadó.
- Kuna Ágnes 2020. Változás az orvos-beteg kommunikációban. Változó szemlélet, módszer és gyakorlat. *Magyar Nyelvőr* 144/3:280–303. doi:10.38143/Nyr.2020.3.280.
- Kuna Ágnes – Hámosi Ágnes 2019. „Hallgatom, mi a panasz?” A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg interakciókban. In Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.) *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium. 215–239.
- Nemesi Attila László 2009. *Az alakzatok kérdése a pragmatikában*. Budapest: Loisir Könyvkiadó.
- Nemesi Attila László 2015. Vele, nélküle vagy ellene? A kortárs pragmatika és a klasszikus retorika viszonyáról a nyelvhasználat leírásában. *Magyar Nyelv* 111/3:300–310. doi:10.18349/MagyarNyelv.2015.3.300.
- Petőfi S. János 1994. *A jelentés értelmezéséről és vizsgálatáról. A mondat-szemiotikától a szöveg-szemiotikáig*. (Magyar Műhely Baráti Kör füzetek 30) Budapest: Magyar Műhely.
- Suszczyńska Małgorzata 2003. A jóvátevés beszédaktusai a magyarban. In Németh T. Enikő – Bibok Károly (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XX. Tanulmányok a pragmatika köréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 255–294.
- Szili Katalin 2003. Elnézést, bocsánat, bocs... (A bocsánatkérés pragmatikája a magyar nyelvben). *Magyar Nyelvőr* 127/3:292–307.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 131) Budapest: Tinta Könyvkiadó.